

DOI: 10.30520/tjsosci.1051548

**DOWN SENDROMLU OYUNCULAR İÇİN TİYATRODA TASARIMI
ŞEKİLLENDİREN ETMENLER**

*FACTORS THAT SHAPE THE DESIGN IN THEATRE FOR THE ACTORS WITH DOWN
SYNDROME*

Işinsu ERSAN ÖZTÜRK¹

Özet

Down sendromlu bireyler, tipik gelişen akranlarına göre farklı gelişim özellikleri göstermektedir. Bu çalışmada özel gereksinimli birey gruplarından Down Sendromlu bireylerin motor gelişimlerinin, rol aldıkları bir tiyatro çalışmasındaki dekor ve kostüm tasarımına etkilerinin incelenmesi amaçlanmaktadır. 2019 yılında gerçekleşmiş olan In-Orchestra adlı projede, down sendromu teşhisi konmuş 15 özel gereksinimli bireyle altı ay boyunca haftada bir yapılan toplam 24 drama atölyesi sonucunda bir tiyatro oyunu ortaya çıkmıştır. *Umut Otobüsü* adlı oyun sahneye konmadan önce toplam üç aylık bir tasarım ve uygulama süreci gerçekleşmiştir. Sahne tasarımı, genel olarak yazar ya da dramaturg, yönetmen ve tasarımcının ön görüşmeleri sonucu; metnin gereklilikleri doğrultusunda şekillenmektedir. Bunun yanında tasarımda, malzeme seçiminden, form ve uygulama tercihlerine yön veren estetiğin sınırlarını çizen etmenler söz konusudur. Provalar sırasında tasarımı şekillendiren etmenlerden biri olarak oyuncu bireylerin beceri sınırlılıkları da göz önünde bulundurulmuştur. Bu çalışmada, nitel araştırma yöntemlerinden durum çalışması, gözlem, görüşme ve doküman analizi kullanılmıştır. Çalışmada, özel gereksinimli bireyler ile çalışırken onların psiko-motor ve bilişsel gelişim özelliklerine uygun bir tasarım çerçevesi çizmenin gerekliliği tartışılmaktadır. Özel gereksinimli bireylerin ihtiyaçlarına yönelik sahne tasarımı çalışmalarının yapım sürecine ilişkin kriter ve yöntemler önerilmektedir.

Anahtar kelimeler: Down sendrom, özel gereksinimli birey, tiyatro, tasarım.

Abstract

Individuals with down syndrome show different developmental characteristics than their typical peers. This study aim to investigate the effects of muscle and motor skill development of individuals with down syndrome among the group of individuals with special needs to set and costume design within a theatre practice. A play had been staged as the outcome of a project named In-Orchestra with 15 individuals with special needs who diagnosed down syndrome individuals during six months of 24 rehearsals which was held every week. There had been a three months long design and building process before the play *Umut Otobüsü* (Bus of Hope) was presented. Stage design in general, is shaped around the text, in line with the results of a series of pre-meetings of author, dramaturgist, director and designer. Besides, there are matters of design which set the framework of aesthetics that are direct the choices of form and practice as well as choice of materials. During rehearsals, actor individual's skill range is also taken into consideration as one of the factors that shape the design. In this study case study, observation, interview and document analysis was used as methods of qualitative research methods. The study discusses the need of forming the design in conformity with individuals with special needs psychomotor skills and cognitive enhancement. Criteria and methods regarding stage design and its realization process are proposed for individuals with special needs.

Keywords: Down syndrome, individuals with special needs, theatre, design.

¹ Dr. Öğr. Üyesi, Dokuz Eylül Üniversitesi Güzel Sanatlar Fakültesi Sahne Sanatları Bölümü Sahne Tasarımı Anasanat Dalı, isinsu.ersan@deu.edu.tr, ORCID: 0000-0002-0946-7163

GİRİŞ

Özel gereksinimli birey gruplarında sanatla terapi (art therapy), sosyal gelişime olduğu kadar dolaylı olarak motor becerilerin gelişimine de olumlu katkılarda bulunmaktadır. Araştırmalarda, ayrıca kendini ifade etme, kendine güven geliştirme ve bilişsel becerilerin gelişiminde olumlu etkileri olduğu ortaya konmuştur (Kanareff, 2002; Tsai, 2015; Rubesa, 2019; Malchiodi, 2011). Tipik gelişen çocuk ve yetişkinler için de sanatın gelişime katkıda bulunan, iyileştirici bir etkisi bulunmaktadır. Yaratıcı drama çalışmalarının da iletişim, farkındalık ve empati gibi kazanımlarla beraber grup çalışması ve etkileşimine katkısı bulunmaktadır. Dramatik çatışmaya dayalı canlandırmalar içermesi sebebiyle tiyatro ile benzeyen yanları bulunan yaratıcı drama, tiyatro çalışmalarına giriş için ideal yöntemlerden biridir.

Bu çalışmanın amacı, özel gereksinimli birey gruplarından down sendromlu bireylerin gelişim ve beceri düzeylerinin oyuncusu oldukları bir tiyatro çalışmasındaki dekor ve kostüm tasarımına etkilerini incelemektedir. Bu doğrultuda 2019 yılında tamamlanan Uşak Üniversitesi'nden Doç. Dr. Meral Özçınar'ın yürütücüsü olduğu In-Orchestra adlı proje kapsamında gerçekleşen *Umut Otobüsü* adlı oyun için yapılan tasarım çalışması merkez alınarak dekor, kostüm ve aksesuar tasarımı süreci ele alınmaktadır.

İzmir Down Sendromu Derneğine üye 150 özel gereksinimli birey arasından drama terapi için gerekli olan motor becerileri dikkate alınarak farklı yaş ve zeka düzeyinden, sekizi kız yedisi erkek olmak üzere 15 bireyle gerçekleştirilmiştir (Özçınar, 2018). Örneklemi oluşturan bu ağırlıklı olarak yetişkin grubun yaş aralığı 16-33'tür.

Bu çalışma içinde nitel araştırma yöntemlerinden Bogdan ve Biklen'in (1998) sınıflamasına göre gözleme dayalı durum çalışması, informal görüşme ve alan taraması ile doküman analizi kullanılmış; bütüncül tek durum deseni ile desenlenmiştir. *Umut Otobüsü* oyunu provaları sırasında, oyuncuların hareketleri, dolayısıyla fiziksel becerileri gözlenmiş, sınırlılıkları ve yapabildikleri not edilmiştir. Prova sürecinde, oyuncu olan özel gereksinimli bireylerle daha uzun süredir çalışmakta olan uzmanlarla (drama eğitmeni ve özel eğitim öğretmeni) prova öncesi ve sonrasında, bireylerin fiziksel özellikleri ve motor becerileri hakkında beceri sınırlılıklarını anlamak için bilgi alınmıştır. Spesifik olarak bu özel gereksinimli grubun gelişim özellikleri ve sınırlılıkları ile ilgili akademik kaynaklardan tarama yapılmıştır.

Konu ile ilgili yapılan literatür taramasında, ulusal yayınlarda tiyatro ve sahne tasarımına ilişkin Down sendromlularla ilgili yapılmış bir çalışmaya rastlanmamıştır. Tasarım bağlamında ise Türkiye'de en yakın çalışmanın, engelsiz parklarda peyzaj tasarımı ile ilgili olduğu görülmüştür, ancak bu çalışmada genel olarak engelli gruplara değinilmiş; Down sendromlu bireyler odak olarak alınmamıştır. Uluslararası literatürde, tasarım bağlamında güncel akademik çalışmaların çoğunun Down sendromlu bireylerin teknoloji kullanımı ve becerisine yönelik olduğu görülmüştür (Martin-Gutierrez, J., ve Del Rio Guerra, M. S., 2021; Kirijian, A., Myers, M., ve Charland, S., 2007). Schelings ve Elsen'in çalışması (2017), mimarların, Down sendromlu bireylerin, tasarım sürecinin ön aşamalarında ve tasarlanmış alana daha iyi dahil edilmesinin sağlanması için bir metodoloji geliştirmektedir. Bu bağlamda bu çalışmanın da amacı ile benzerlik taşımaktadır. Tiyatro alanına bakıldığında, genel olarak Down sendromun (Knight, 2020) ya da engelli gruplarla yapılan tiyatro çalışmalarının (Siedlecka-Dorosz, 2020; Cohen, 1985) konu edildiği ancak çalışmalarda bu çalışmanın aksine odağın, tasarım bağlamından uzak şekilde ele alınmış olduğu görülmüştür.

1. Down Sendromlu Çocukların Genel Gelişim Özellikleri

Down sendromu, ülke, milliyet ya da statü farkı gözetmeyen genetik bir farklılık, bir kromozom bozukluğudur. Ortalama her 800 doğumda bir görülen bu anomalinin tüm dünyada görüldüğü, yaklaşık 6 milyon Down sendromlu birey söz konusudur (Down Sendromu Nedir?). Down sendromu genomdaki oluşum biçimine göre trisomy 21, translokasyon ve mozaik olmak üzere üç türdür (Tekin-İftar, 2018, s.15). İnsanda tüm genomu içeren 23 çift kromozom varken; Down sendromu, bir çift olması gereken 21 numaralı kromozomun üç adet yani 46 değil 47 kromozom olması durumunda ortaya çıkmaktadır (Çoğulu, 2018, s. 2).

Down sendromunu ilk defa 1866 yılında İngiltere’de *özel bir zeka geriliği* olarak sendroma adını veren Dr. John Langdon Down tanımlamış ve çerçevesini çizdiği sendroma özgü bir grup özelliği ifade etmiştir. Down sendromu vakalarına tarih boyunca rastlandığına dair, arkeolojik kazılar sonucu bulunan insan kafatası ve kemik buluntuları gibi kanıtlar da bulunmaktadır. Bunun yanında 16. yüzyılda Down sendromlu bireylerin resmedildiği portre çalışmalarına ve Down sendromlu bireylerin özelliklerinin açıklandığı şiirlere de edebiyat eserlerinde rastlanmıştır. Down sendromunun kromozomla ilgili bir bozukluk olduğu ilk defa 1930’lu yıllarda Waardenburg ve Bleyer tarafından yapılmış; ancak Down sendromuna 21. kromozomda olan bozukluğun neden olduğunu ortaya koyan 1959 yılında birbirinden bağımsız iki bilim insanı Jerome Lejeune ve Patrica Jocabns olmuştur (Tekin-İftar, 2018, s. 4).

Down sendromlu bireylerin tipik gelişim gösteren bireylerden ayıran fiziksel ve bilişsel özellikleri vardır. Down sendromda, serebellum yani beyincik, beyin sapı hipoplazisi (bir organın yetersiz gelişmesi sebebiyle küçük kalması) ve beyincik ile ilgili bozuklukların oluşu çocukların koordinasyon, denge problemlerini ve bunlar arasındaki ilişkiyi açıklayan nörolojik bir faktördür. Bu nörolojik ekilenimin sonucu hipotoni ve beraberindeki eklem hipermobiliteleri görülmekte; koordinasyon, kuvvet-çeviklik sorunları ve inspiratuar kas kuvvetlerinde azalmaya sebep olmaktadır (Uzuner, 2016, s.10). Bu bağlamda Down sendromlu çocuklarda motor gelişimi etkileyen iki önemli belirtiden biri hipotoni, diğeri ise eklem bağlarındaki gevşekliliktir. Hipotoni ya da düşük kas tonusu, kasın, pasif harekete karşı gösterdiği direncin (tonusun) azalması durumudur (Bayram, Yiş ve Kurul, 2012, 220). Hipermobilitate yani eklem bağlarındaki gevşeklilik ise, eklemlerin normalin üstünde hareket genişliğine sahip olması durumudur. Tipik gelişim gösteren bireylerde de görülebilen bu durum kimilerinde ağrı ve hareket güçlüğüne sebep olabilmektedir (Beighton, P. H., Grahame, R., & Bird, 2011, ss.1-5). Bu fiziksel gelişim özellikleri sebebiyle Down sendromlu bireylerin motor beceri düzeyleri eğitimle gelişmekle birlikte tipik gelişim gösteren bireylerden farklıdır.

Psiko-motor gelişim, yaşam boyu devam eden becerilerde ortaya çıkan duyu organları, zihin ve kasların birlikte çalışması ile ortaya çıkan davranışların kontrol altına alınması sürecidir. Bir nesneyi tutmak, emeklemek, yürümek, koşmak, zıplamak gibi hareket gerektiren becerileri içeren psikomotor gelişim, fiziksel büyüme ve merkezi sinir sisteminin gelişimiyle doğru orantılı olarak organizmanın isteme bağlı hareketlilik kazanması olarak tanımlanmaktadır (Çocuk gelişim ve eğitimi psikomotor gelişim, 2013, s. 3). Psikomotor gelişim büyük kas ve küçük kas gelişimi başlıkları altında ele alınmaktadır. Büyük kas becerileri oturma, emekleme, yürüme becerilerini içerir ve büyük kas kontrolü gerçekleşmeden küçük kas gruplarının gelişimi için gerekli olan güç ve denge sağlanamamaktadır (Akmanoğlu, 2018, s.146).

Motor yeteneklerin gelişiminde denge fonksiyonları önemli bir rol oynamaktadır. Dengedeki disfonksiyon, psikomotor yeteneklerde, özellikle yürüme, koşma ve zıplama gibi çocuklukta

motor gelişimde daha ileri düzeyde sorunlara yol açabilir; ki bu aynı zamanda uzun koordinasyonu ve hareket için de önemlidir (Davies PL, Rose JD., 2020; Malak, Kostiukow, Krawczyk-Wasielewska, Mojs ve Samborski, 2015).

Bazı göz anomalileri de Down sendromunun karakteristik özelliklerinden olup yaşla birlikte bulguların arttığı gözlemlenmektedir. Bir yaş altındaki çocukların %38'inde, 5-12 yaş grubunda ise %80'lik bir oranda izleme ya da müdahale gerektiren durumlarla karşılaşmaktadır. Kıırma kusurları ve katarakt yanında 20'li yaşlar ve sonrasında lens opasiteleri (Çoğulu, İlgen, Ceylan, Kök, ve Çoğulu, 2018, ss.40-41) ve görmeyi bozan bir kornea hastalığı olan keratokonus (Bayhan, Bayhan, Gürdal, Takmaz ve Can, 2013, s.237) düzenli olarak takip edilmelidir.

Bilişsel beceriler, bilgiyi öğrenme, işleme koyma ve uygulama, analiz etme ve akıl yürütme ve değerlendirme ve karar verme becerisini içerir. Down sendromlu çocukların bilişsel gelişim hızı da tipik gelişim gösteren akranlarına göre yavaş ve gecikmelidir. Orta dereceden ağır dereceye dağılım gösteren entelektüel bir yetersizlik olan sendromun türüne göre ve özellikle eğitimle desteklendiğinde değişim gösterse de ortalama mental yaş 8-9 yaş olarak ifade edilmiştir (Çoğulu, 2018, s. 3). Bunun yanında "Down sendromlu çocukların düşünme ve neden sonuç çıkarma yeteneklerinde sınırlılıklar bulunmaktadır ve yetişkinlikte bu yetenekleri kaybetme olasılıkları da yüksektir" (Çolak, 2018, s. 135).

Tüm zihin engelli çocuklarda görülen ancak zihinsel yetersizliğin derecesine göre değişiklik gösterebilen; yeni durumlara uyum sağlamada zorluk çekmek, yapabilecekleri basit işlerde bile küçük bir başarısızlığa düşer düşmez işi derhal bırakma eğilimi göstermek, kısa ve dağınık dikkat süreleri, öğrendikleri şeyleri çabuk unutmak gibi bilişsel özellikler vardır. (Cavkaytar, 2014, ss. 30-31). Down sendromlu çocuklar öğrenme sürecine uyumlu katılım sağlarlar; sözcük ve cümleleri okuyabilirler ve kısa süreli görsel hafızaları sözel hafızalarından daha iyidir (Çolak, 2018, s. 135).

İletişim-dil gelişimi ile sosyal gelişim, sıra alma, konuşan birini dinleme, konuşma, konuşurken göz teması kurma gibi becerileri içermektedir. Down sendromlu çocuk ve yetişkinlerde kaslardaki gevşeklik ve dilin normalden büyük olması, kelimelerin şekillendirilmesini zorlaştırmakta ve konuşma becerilerinin yavaş gelişmesine sebep olmaktadır. Yine de Down sendromlu bireyler mesajları anlatmakta genelde iyidirler; jestler ve yüz ifadeleriyle isteklerini anlatırlar (Kumin, 2012, ss. 1-29).

2. Sahne Tasarımı Süreç Adımları

Skenografi ya da sahne tasarımı kavramı bir performansın dramatik biçimde aktive edilmiş alanı olarak tanımlanabilir. İzleyicinin olay örgüsü, oyun ve performansa ilişkin mekan hakkındaki bilgisini ve algısını şekillendirmeye katkıda bulunan tüm yönleri içermektedir (Holdar, 2005, s. 8). Sahne tasarımı, boş bir performans alanını, metnin taleplerinden yola çıkarak; ona yeni bir bakış ve vizyon kazandıracak uygun nesnelere, formları veya renkleri seçip, mekansal bir kompozisyonda bir araya getirme işi olarak da tanımlanabilir. Mekan, sahne resminin hareketli ögesi oyuncuların, o mekanın içinde yaşaması ve mekanı kullanması ile hikayeyi anlatmaktadır. Yönetmenin vizyonu aracılığıyla tiyatro sanatçıları arasındaki işbirliği odaklanır ve prodüksiyonun ihtiyaçlarını tam olarak karşılayacak şekilde boş alan biçimlendirilir (Howard, 2002, s. xix). Tecrübeli ve tanınmış sahne tasarımcısı Pamela Howard *What is Scenography?* (2002) adlı kitabında sahne tasarımının özünde ne olduğunu tartışmış, Yunanca "sahneyi yazmak" (2002, s. 125) etimolojik kökü yanı sıra sürecini de

analiz ederek şu tanımı yapmıştır: “Skenografi, özgün bir yaratıma katkıda bulunan mekan, metin, araştırma, sanat, aktörler, yönetmenler ve seyircilerin kusursuz sentezidir” (2002, s. 130).

Howard kitabında tasarımın dekorla ilgili olan anlamına odaklanmıştır. Bununla birlikte sahne tasarımı genel olarak, tiyatro oyunu, bale, opera, konser vb. gibi sahnede gerçekleşen herhangi bir performans için oluşturulan dekor, kostüm, atmosfer, kukla ve makyaj da dahil olmak üzere tasarıma ilişkin tüm unsurları kapsar ve sahnede üç boyutlu, estetik, kimi zaman hareketli bir resim oluşturur. Sahne için tasarım, sahneye konacak eserin metni ile yönetmen ve dramaturgun sahneleme ile ilgili görüşleri doğrultusunda oluşur. Burada önemli belirleyenlerden biri de bütçe ve eserin gösteriminin yapılacağı sahne ya da sahnelerin yapısı ve elbette teknik donanımıdır. Tipik özellik gösteren oyuncular için dekor, kostüm, makyaj vb. tasarım unsurları doğrudan bütçeye, oyunun gereği ve estetik ihtiyacına ve elbette tasarımcının tercihleri doğrultusunda yapılandırılmaktadır. Ancak söz konusu özel gereksinimli bireyler olduğunda, onların ihtiyaçlarının, tasarımı belirleyen değişkenlerden biri olarak devreye girmesi kaçınılmazdır.

“Tasarımcılar problem çözücülerdir. Çoğunlukla çalışabilecekleri sınırlı bir paletleri vardır ve iş birliği sırasında açığa çıkan düzenlemeye ilişkin sorunlara çözüm bulmalıdırlar. Örneğin bir ışık kaynağı bir zemin yüzeyinde yansıma yapabilir ve seyircinin dikkatini dağıtabilir. Işık tasarımcısı istenen etkiyi sağlamak için nasıl bir değişiklik yapar?” (Di Benedetto, 2014, s.24).

Problem kelimesi genel olarak bir soruna işaret etse de tiyatrodaki hedef çözümdür ve sahneye koyma sürecinde *ihtiyaç* kelimesi belki daha niteleyici olabilir. Zira tasarımcılar, bütçe dahilinde, yönetmenin, oyun metninin, kendi estetik görüşlerinin, sahne mekanının ihtiyaçlarına göre çözüm üretmektedirler. Burada esas olan çalışma sürecinde ihtiyaçları doğru analiz etmek ve planlama yapabilmektir.

Tasarımcının çalışma süreci, ilk adım olarak metnin birkaç kez okunması, yönetmen ve dramaturg ile toplantılar çerçevesinde “analiz, araştırma, kavramsallaştırma, kavram çizimleri, uygulama, değerlendirme, maketler, teknik çizimler” (Di Benedetto, 2014, s. 82) olarak özetlenebilir. Tasarım çalışması özünde masa başında başlar, metnin okunmasının yanı sıra, kavramlar ve temalarla ilgili ek okumalara da başvurulur, oyunun perde ve sahneleri ile oyunun geçtiği mekanların listesi tutulmakta; oyun kişileri de listelenerek farklı sahne ve mekanlarda kaç kez kostüm değişimi olması gerektiği belirlenmektedir. Bütçe ve yönetmen ile dramaturgun görüşleri burada tasarımcı tercihi kadar önemli ve belirleyicidir. Bu ilk analiz sonucu alınan kararların ardından araştırma süreci başlar. Araştırma, oyunun estetik ihtiyaçlarına yönelik olarak kuramsal ve görsel olarak gerçekleşir, renk paleti belirlenir ve malzeme tercihleri de bu aşamada belirginleşir. Oyunda öne çıkan kavram ve temalar, tasarım elemanları renk, doku ve formlar aracılığıyla, kostüm, dekor ve aksesuarlarda görünür bir temsile kavuşur. Taslaklar oluşturulur, yönetmenle çizimler üzerinden gerçekleşen görüşmeler sonrası onaylanan tasarım satın alma ve atölye süreçlerinde inşa ile devam eder. “Kostüm kreatörü [tasarımcısı] oyunun gerektirdiklerini ve doğal artistliğini de tasarımlarında yansıtır. [...] tekniği ya da artistik yanını form ve çizgilerle getirir” (Kulluk Yerdelen, 62). Dekor için maket ve teknik çizim uygulamaları, kostüm için ihtiyaç durumuna göre yine teknik çizim ve kalıp çalışmaları yapılır. Bahsedilen bu süreç kimi zaman sıralı kim zaman ise birbiri ile çakışarak hatta eşzamanlı gerçekleşebilir.

3. Umud Otobüsü için Yapılan Dekor Kostüm ve Aksesuar Çalışması

In-orchestra projesi dahilinde gerçekleşen *Umud Otobüsü* adlı oyun, durakta bekledikleri otobüsü kaçıran üç kişinin bir sonraki otobüsü beklmeleri ile başlar. İçlerinden birinin çevresi ıssız olan durakta korktuğunu söylemesi üzerine, diğer yolcunun gördüğü bir rüyayı anlatması ile devam eder. Bir ormanda geçen rüya sahnesinde, duraktaki diğer iki kişi, kaçan otobüsün şoförü ve otobüsteki tüm yolcular da başka karakterler olarak sahneye gelirler. Oyuncuların ormanda canlandırdıkları karakterler, kedi, köpek, kartal, şahin ve at gibi hayvanların yanında rüzgar, ağaç, rüyasını anlatan kız ile onun anne ve babasıdır. Hayvan rollerini canlandıranlar rüya sahnesinin sonunda ormandaki ağaçları temsil ederler. Oyun sonunda rüyadan uyanan üçlü bu kez durağa ulaşan otobüsü yakalarlar ve oyun tüm oyuncuların katıldığı bir şarkıyla sona erer.

Oyun, Down sendromlu oyuncularla yaratıcı drama çalışmaları içinde tekrar ve oyunlarla ortaya çıkmış, oyuncuların yatkınlık, beceri ve sınırlılıkları doğrultusunda kurgulanmış yazılı bir metinden ziyade sahne metni olarak kurgulanmıştır. Tasarım, drama lideri, proje koordinatörü ve özel eğitim öğretmeninin konuyu betimlemeleri ile takip edilen provalarda yapılan gözlem sonucu ortaya çıkmıştır. Oyun dekorunda tekerlekli bir platform, iki sabit pano ve otobüsü temsil eden tekerlekli bir fasad kullanılmıştır. Hayvan karakterleri temsilen dokuz adet keçeden başlık ve on beş adet kostüm yapılmıştır.

Resim 1. Rüya sahnesi, <https://www.trthaber.com/haber/yasam/umud-otobusunun-down-sendromlu-gencleri-sahne-aldi-420239.html>

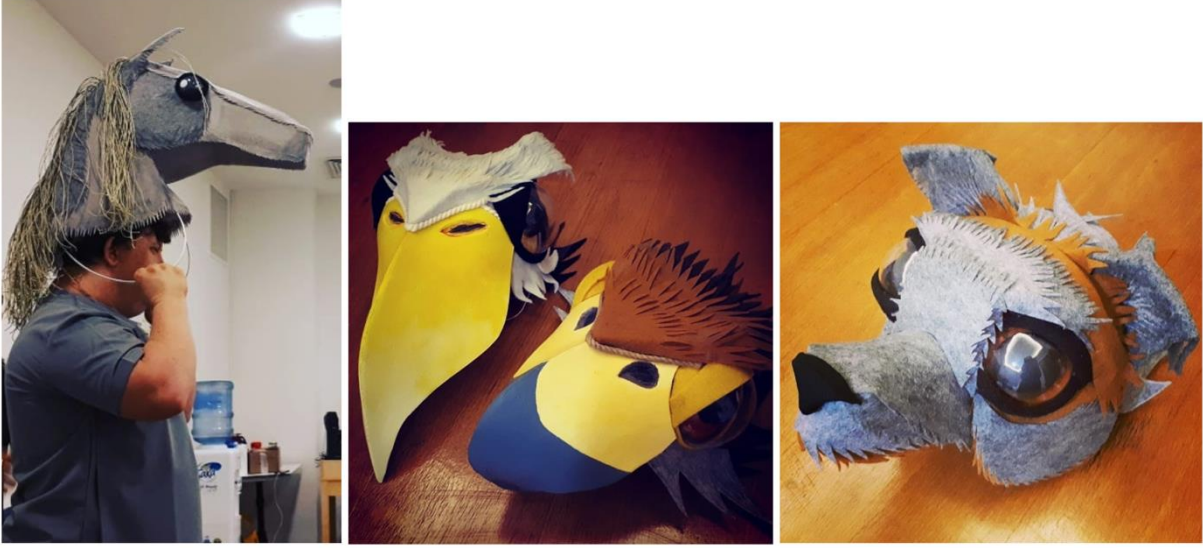
Provalarda, oyunda ıssız bir yerdeki otobüs durağı ve rüyadaki orman olmak üzere iki ana mekan olduğu gözlenmiştir. Provalarda aynı zamanda oyuncuların üzerine çıkmaları gereken bir yükseltiye ihtiyaç olduğu görülmüştür. Dekor tasarımını bu noktada belirleyen ve sınırlayan en önemli etken, tasarım kararlarının verilmesi gerektiği provalar sırasında henüz oyunun oynanacağı sahnelerin netleşmemiş olmasıdır. Dekor değişiminin nasıl gerçekleşeceği, giriş çıkışlarda oyuncu ve dekor ya da aksesuarların gizlenip gizlenemeyeceği konusunda karar vermek sahnelerin fiziki yapısı ve kulislerin boyutuna bağlıdır. Sahne

değişimi konvansiyonel olarak sahne teknikerleri/dekor taşıyıcıları ile gerçekleştirmekle beraber çağdaş tiyatro uygulamalarında bu değişim seyirci gözü önünde oyuncular tarafından da gerçekleştirilebilmektedir. Yapılan tasarım çalışmasında, farklı derecelerde olmak üzere kas gevşekliği (Hipotoni) nedeni ile fizyoterapi desteğine ihtiyaç duyan Down sendromlu bireylerin motor becerileri göz önünde bulundurulmaya çalışılmıştır. Dolayısıyla bu sahnelemede, oyuncuların özel gereksinimli bireyler olmaları ve teknik personelin bulunmaması sebebiyle dekor değişimi oyunda minimum düzeyde tutulmuş ve daha çok sabit dekor anlayışı ile oyuncuların prova sürecinde alıştıkları sahne trafiğine uygun rahat hareket edecekleri boşluklar bırakılmaya dikkat edilmiştir.

Otobüs durağı sadeleştirilerek ve stilize edilerek tasarlanmış bir platformdur. Oyuncuların, ilk sahnede otobüs durağı iken üzerine oturdukları; devam eden sahnelerde üzerine çıkacakları kaya formundaki platform tekerleklidir ve olduğu yerde döndürülebilmektedir. Rüya gerçekliği göz önünde bulundurularak kübik stilde tasarlanmıştır (Bkz. Resim 1). Otobüs durağı olarak kullanıldığı sahnede düz yüzü görünürken; arkası tekerlekler yardımıyla döndürüldüğünde kübik köşeleri olan kaya formu rüya sahnesinde kullanıldı. Oyunda çeşitli sahnelerde oyuncuların üzerine çıkacağı platform olarak kullanılabilmesi için kaya iki basamaklı olarak imal edildi ve çıkış rahatlığı için basamak derinliği en az 30 cm olarak uygulandı. Fon ve atmosfer oluşturacak pano ve dekorlar oyuncuların takılmaması için sahne kenarlarında yay biçiminde yerleştirilmeye çalışıldı.

Çoğunlukla rüya atmosferinde geçen oyunun dekorunda boyutlar ve renkler gerçek dışılığı vurgulamak için günlük hayatta alışıldan farklı ve büyük olarak ele alınmıştır. Dolayısıyla özellikle bitki örtüsü için çiçek ve yapraklardaki renkler parlak ve boyutları büyütülerek uygulanmıştır. Oyuna adını veren Umut otobüsünün kendisi, oyunun oynanacağı sahneler belli olduktan sonra boyutları ve oyuncuların rahat hareketi düşünülerek fasad biçiminde ancak hareket edebilmesi için tekerlekli yapılmıştır. Otobüsün fiziksel varlığı önemli olduğundan optimum büyüklükte olmasına dikkat edilmiş; dolayısıyla iki kişinin arkasında yan yana durabileceği bir genişlikte olması sağlanmıştır.

Down sendromlu çocuklar için kaslardaki gevşeklik ve dilin normalden büyük olması kelimelerin söylenişini zorlaştırmaktadır. Konuşma becerileri tipik gelişim gösteren akranlarına kıyasla daha yavaş gelişmesine rağmen jestler ve yüz ifadelerini etkin kullanarak mesajları iletebilir ve iletişim kurabilirler (Çolak, 2014, ss. 136-138). Bu doğrultuda hayvan rollerini canlandıran oyuncular için başlangıçta maske düşünülse de yapılan kuramsal araştırma, gözlem ve görüşmeler doğrultusunda yalnızca başlık tasarımı yapılmış, oyuncuların da kendilerini rahat hissetmelerine özen gösterilmiştir. Başlıklar kafaya rahat oturacak ergonomide ve mümkün olduğunca hafif malzemelerle imal edilmiştir. Oyunun sonuna doğru ormandaki ağaçları canlandırmaları için ellerine alacakları dev yapraklar da hafif eva süngerinden yapılmıştır. Rahat kavrama için yaprakların bağlı olduğu dal gibi çıtalara yapraklara sap olarak eklenmiştir.

Resim 2. Hayvan başlıklarından örnekler (At, kartal, şahin ve köpek)

Kostümler, oyunda birbirine destek olan ve birbirini tamamlayan karakterleri yansılayacak biçimde bir bütünü parçaları biçiminde düşünülmüştür. Oyuncuların rahatlığı için beli lastikli rahat pantolon ve aynı kumaştan düz t-shirt modelinde üstler; dikey, yatay ve diyagonal pili ve nervür içeren ek parçalarla desteklenmiştir. Tasarımda genellikle operada ve Antik Yunan oyunlarında sıkça görülen korolar için yapılan kostümler gibi çeşitlilik içinde bir bütünlük ve uyum aranmıştır. Pili ve nervür detayları bütün içindeki çeşitliliği vurgulamak üzere kostümlere eklenmiştir. Renkler pastel tonlarda, birbiri ile uyumlu ve birbirinin önüne geçmeyen ancak tamamlayan özellikte olmalarına dikkat edilerek seçilmiştir. Açık sarı, somon, gri ve açık kahverenginin pastel tonları; sarı ve somon çoğunlukla kadın oyunculara, gri ve kahverengi çoğunlukla erkek oyunculara giydirilmek üzere kostümler tasarlanmıştır. Özellikle anne, baba ve çocuğu canlandıran oyuncular gibi ya da aynı orman sakinini canlandıran iki ayrı oyuncu için de renk ve form benzerliği gözetilmiştir. Örneğin iki şahin için açık kahverengi, kartal için gri, dört kedi için sarı, somon ve kahverengi, köpek ve at için de yine gri kostüm tercih edilmiştir. 30 dakikalık temsilde oyuncuların kostüm değişimi yapamayacağı öngörülerek iki şahin ve kartal için yapılan kanatlar kostüm renkleri ile eşlenmiş olup, aslında takıp çıkarılabilir olarak yapılsa da kollarını açmadıkları sürece standart kostümlerinin parçası gibi görünmüştür. Alegorik bir karakter olarak rüzgarı canlandıran kadın oyuncu için de somon renkli kostümü ile aynı renkte tül ve püsküllerle yapılmış bir pelerin, takıp çıkarılabilir olarak yapılsa da oyun boyunca oyuncunun üzerinde kalmıştır. Özetle oyunun bütünündeki uyum, kostüm formu üzerinden verilmekle kalmayıp; sahne üzerinde bütünlük sağlamak adına birbirine uyumlu bir renk paleti ile de desteklenmiştir. Tüm aksesuar ve dekor parçalarında işlev ve oyuncu ergonomisi gözetilerek oyunun ruhuna uygun bir çizgide tasarım çalışması tamamlanmıştır.

TARTIŞMA VE SONUÇ

Bu makalenin konusu olan oyundaki oyuncuların Down sendromlu bireyler olması, oyun için yapılan standart hazırlığı bireylerin özel gereksinimleri doğrultusunda genişletmiştir. Tasarım çalışması öncesi alan taraması ve doküman analizi yapılmış, provalar boyunca Down

sendromlu bireylerin fiziksel becerileri, yapabildikleri, sınırlılıkları gözlemlenmiş ve grupla uzun süredir çalışan uzmanlar ile informal görüşmeler yapılarak tasarımın şekillenmesi söz konusu olmuştur. Ancak kimi noktalarda kolaylaştırıcı olacağı düşünülen tasarım unsurlarının işlemediği, kiminin ise sahne üzerinde gerçekleşmeyeceği tahmin edilirken oyuncularca kolaylıkla yapıldığı gözlemlenmiştir.

Sahnenin ortasına yerleştirilen platformun bir tarafı geometrik olarak yorumlanmış bir kaya diğer tarafı ise düz beton bir bank görünümünde tasarlanmış ve kendi etrafında dönebilecek biçimde tekerlekli olarak yapılmıştır. Provalar sırasında bu platform yerine sandalyeler kullanılmış döndürme işlemi sahne üzerindeki son genel provaya kadar denenememiştir. Yapım ekibi tarafından planlanan, sahne arkasından iki sorumlu öğretmenin bu görevi gerçekleştirmesi olmuştur. Ancak genel provalarda, platformun dönmesi gereken o sahnedeki Down sendromlu oyuncular yardımlaşarak kendileri döndürmüşlerdir ve bunun için fazla bir yönlendirmeye de gerek kalmamıştır. Platformun üzerine çıkmalarını kolaylaştırmak için kaya formu olan yüze basamak eklenmiştir. Oyuncular provalar sırasında sandalyeye de birbirlerinin elini tutarak çıktıkları için platforma da rahatlıkla çıkıp inmişlerdir. Ancak iki şahin, bir kartal ve rüzgarı canlandıran oyuncular için yapılmış kanat ve pelerin biçimindeki kostüm eklentileri cırt bant ile kolay sökülür olsa da oyun içinde işlevsel olmamış ve kullanılamamıştır. Yine de tekil parçalar olan dev ağaç yapraklarını sahne üzerinden almaları gereken yerden alıp tekrar bırakabilmişlerdir. Benzer biçimde at başlığını oyunun belli bir yerinde sahnenin belli bir köşesinden alması gereken oyuncu, doğru zamanda başlığı almış sahne sonunda çıkararak yerine rahatlıkla bırakmıştır. Oyuncunun rahatlığı için başlık yanına tutma kolları yapılmış, oyuncu bunları zorlanmadan kullanabilmiştir.

Down sendromu tedavi edilmesi gereken bir hastalıktan ziyade genetik bir farklılıktır ve Down sendromlu bireyler, pek çok beceri ve davranışı öğrenebilir ve toplumda yer alabilirler. Çok sayıda akademik çalışmanın (Kutlu, Çevik, Çünkioğlu ve Haydut, 2018; Dalagan, Sormaz, Akdağ ve Çınar, 2020) yanı sıra Türkiye’de, Down Sendromu Derneği ve İzmir Down Sendromu Derneği’nin çalışmaları da bunu kanıtlamaktadır. Dolayısıyla sahne üzerinde dekor ve kostüm oyunun ihtiyaçları için olduğu kadar onların becerileri göz önüne alınarak hazırlanabilir. Ancak gösterilen hassasiyetin bireyleri destekleyici olmanın yanı sıra yapabileceklerinin sınırlarını zorlayıcı olmasından doğabilecek fayda da hesaba katılabilir. Nitekim *Umut Otobüsü*’nde oyuncuların, sosyal ortamda tiyatro gibi kolektif bir sanat yolu ile sahne tasarımı elementleri üzerinden çözümleri kendilerinin üretebileceği gözlemlenmiştir.

Çalışma, özel gereksinimli bireyler ile yürütülecek tiyatro çalışmalarında, bireylerin özel gereksinim durumları ve ihtiyaçlarına göre prova öncesi ve sonrası için ilgili araştırma ve gözlemlerin yapılmasını önermekte; planlama ve tasarım çerçevelerinin ihtiyaç ölçütüne göre yeniden kurgulanması gerektiğini vurgulamaktadır. Bu çalışmadaki grup Down sendromlular olmakla birlikte, bir başka özel gereksinimli grupla çalışmanın ön araştırması daha farklı kurgulanabilir. Bu doğrultuda, özel gereksinimli bireyler ile gerçekleşecek olası projelerin planlama ve tasarlama aşamasında, tasarımcının ilgili grupla kesinlikle birebir vakit geçirmesi sağlanarak grubun fiziksel ve duyuşsal becerileri ile algı sınırlarına yönelik mekan, kostüm ve aksesuar tasarımına ilişkin kararları geliştirilmesi gerekmektedir.

KAYNAKÇA

- Akmanoğlu, N. (2018). *Down sendromu*. 0-6 yaş arası Down sendromlu çocuklar ve gelişimleri: Aileler ve eğiticiler için kaynak kitap. Batu, E. (Ed.). Vize Yayıncılık.
- Bayhan, H. A., Bayhan, S. A., Gürdal, C., Takmaz, T., & Can, İ. (2013). Keratokonus tanısında optik koherens tomografi ile pakimetrik haritalama. *Turkish Journal of Ophthalmology/Turk Oftalmoloji Dergisi*, 43(4).
- Bayram, E., Yiş, U., & Kurul, S. H. (2012). Hipotonik infant: Klinik ve etiyolojik değerlendirme. *Dokuz Eylül Üniversitesi Tıp Fakültesi Dergisi*, 26(3), 219-228.
- Beighton, P. H., Grahame, R., & Bird, H. (2011). *Hypermobility of joints*. Springer Science & Business Media.
- Bogdan, R. C. & Biklen, S. K. (1998). *Qualitative research for education: an introduction to theory and methods*. Allyn and Bacon.
- Cavkaytar, A. (Ed.). (2014). *Aile eğitim rehberi zihinsel engelli çocuklar*. T.C. Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı Engelli ve Yaşlı Hizmetleri Genel Müdürlüğü.
- Çocuk gelişimi ve eğitimi psikomotor gelişim*. (2013). MEB.
- Cohen, H. U. (1985). Conflicting values in creating theatre with the developmentally disabled: A study of theatre unlimited. *The Arts in Psychotherapy*, 12(1), 3-10.
- Çoğulu, Ö. (Ed.). (2018). *Down sendromu a'dan z'ye*. Ankara Nobel Tıp Kitabevleri.
- Çolak, A. (2018). Down sendromlu çocuklarda 0-6 yaş arası gelişim. Batu, E. (Ed.). *0-6 yaş arası Down sendromlu çocuklar ve gelişimleri: Aileler ve eğiticiler için kaynak kitap*. Vize Yayıncılık.
- Dalagan, S., Sormaz, Ü., Akdağ, G. & Çınar, Z. (2020). Engelli Bireylerin İstihdamına Önyargılar Engel Midir?: Yiyecek İçecek Hizmetleri Alanı Örneği. *JOTAGS, Special Issue* (4), 554-564.
- Davies PL, Rose JD. (2000) Motor skills of typically developing adolescents awkwardness of improvement? *Phys Occup Ther Pediatr*, (20), 19–42.
- Di Benedetto, S. (2014). *Tiyatro Tasarımı*. De Ki Basım Yayım.
- Down sendromu nedir?*. <https://www.downturkiye.org/down-sendromu-nedir>
- Holdar, M. (2005). *Scenography in action: Space, time and movement in theatre productions by Ingmar Bergman*. Stockholm University.
- Johnson, D. R., & Emunah, R. (Eds.). (2009). *Current approaches in drama therapy*. Charles C Thomas Publisher.
- Kanareff, R. L. (2002). *Utilizing group art therapy to enhance the social skills of children with autism and Down syndrome*. Ursuline College.
- Kirijian, A., Myers, M., & Charland, S. (2007). Web fun central: online learning tools for individuals with Down syndrome. *Universal usability: Designing computer interfaces for diverse user populations*, 195-230.
- Knight, T. L. (2020, January). 19 weeks: Performing theatre about abortion. *Women's Studies International Forum*, Vol. 78. Pergamon.

- Kulluk Yerdelen, S. (1999). Sahne Sanatlarında Kostüm Tasarımı. *Atatürk Üniversitesi Sanat Dergisi*, (1), 61-63.
- Kumin, L. (2012). *Down sendromlu çocuklarda erken iletişim becerileri aileler ve uzmanlar için rehber kitap*. Down Sendromu Derneği İktisadi İşletmesi.
- Kutlu, İ., Çevik, B., Çünkioğlu, E., & Haydut, Ş. (2018). Engellilerin istihdamı: Down sendromlu bireylerin çalışma hayatına katılımı üzerine nitel bir araştırma. *Journal of International Social Research*, 11(59).
- Malchiodi, C. A. (Ed.). (2011). *Handbook of art therapy*. Guilford Press.
- Martin-Gutierrez, J., & Del Rio Guerra, M. S. (2021). Analysing Touchscreen Gestures: A Study Based on Individuals with Down Syndrome Centred on Design for All. *Sensors*, 21(4), 1328.
- Özçınar, M., (2018). Dramaterapinin özel gereksinimli çocukların iletişim becerisi gelişimine etkisi, *Social Mentality And Researcher Thinkers Journal*, 4 (12). 664-674.
- Rubeša, M. (2019). *The effectiveness of art therapy interventions for individual with Down syndrome*. [Doctoral dissertation, Josip Juraj Strossmayer University of Osijek]. Academy of Arts and Culture in Osijek.
- Schelings, C., & Elsen, C. (2017). Inclusion of Down syndrome in architectural design: towards a methodology. *Proceedings of the second international conference on Universal Accessibility in the Internet of Things and Smart Environments*, 20-25.
- Siedlecka-Dorosoz, W. (2020). "... and we all": The phenomenon of theatre 21. *Disability and Dissensus: Strategies of Disability Representation and Inclusion in Contemporary Culture*, (200-214). Brill.
- Tekin-İftar, E. (2018). Down sendromu. *0-6 yaş arası Down sendromlu çocuklar ve gelişimleri: Aileler ve eğiticiler için kaynak kitap*. Batu, E. (Ed.). Vize Yayıncılık.
- TRT Haber, <https://www.trthaber.com/haber/yasam/umut-otobusunun-down-sendromlu-gencleri-sahne-aldi-420239.html>
- Tsai, M. C. (2015). *Art Therapy Interventions for Individuals with Down Syndrome*. [Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Indiana University].
- Uzuner, S. (2016). *Down Sendromlu Çocuklarda Motor Beceri, Fonksiyonel Durum ve Solunum Fonksiyonları: Karşılaştırmalı Çalışma*. [Yüksek Lisans Tezi, Doğu Akdeniz Üniversitesi (DAÜ)].